

Маслій Олена Василівна –
прокурор Куп'янської міжрайонної
прокуратури, юрист 1 класу

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ: ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СИСТЕМА

Досліджено одну з новел Кримінального процесуального кодексу України 2012 року, зумовлену “впровадженням” в обіг термінологічного словосполучення “кримінальне провадження”; розкрито зміст цього поняття і наведено схему співвідношення і взаємозв'язку його видів.

Ключові слова: новий Кримінальний процесуальний кодекс; кримінальне судочинство; кримінальне провадження; види кримінального провадження.

Исследована одна из новел Уголовного процессуального кодекса Украины 2012 года, обусловленная “внедрением” в оборот терминологического словосочетания “уголовное производство”; раскрыта сущность этого понятия и приведена схема соотношения взаимодействия его видов.

Ключевые слова: новый Уголовный процессуальный кодекс; уголовное судопроизводство; уголовное производство; виды уголовного производства.

This article is the research of one of the novels of new criminal-procedural code of Ukraine caused by putting into circulation set phrase “criminal proceeding”, reveals its nature and shows the correlation and cooperation of its types.

Keywords: new criminal code; criminal-legal proceeding; intentions of criminal-legal proceeding.

Однією з новел Кримінального процесуального кодексу (КПК) України 2012 року стала легалізація на законодавчому рівні раніше вживаного лише в окремих наукових публікаціях термінологічного словосполучення “кримінальне провадження”.

Попереднє кримінально-процесуальне законодавство оперувало термінами: “провадження у кримінальній справі” (ст. 6 КПК України), “провадження” (в усіх трьох судових інстанціях розділи 3–4), “виключне провадження” (ст. 4004 – ст. 40010) тощо.

Через зрозумілість ролі і значення цих процесуальних інститутів, необхідності у спеціальному роз'ясненні значення цих визначень не було, як і проблем щодо їх правильного розуміння не існувало. Відсутність у законодавстві, прийнятому за радянських часів, словосполучення “кримінальне провадження” певною мірою було зумовлено тим, що процесуальні кодекси союзних республік ґрунтувались на єдиних Основах, які приймалися у російськомовному варіанті, тому їх розробники уникали

вживання терміна “уголовное производство”, який викликав застереження у фахівців. Саме цим можна пояснити відсутність вживання терміна “кримінальне провадження” у сучасному кримінально-процесуальному законодавстві інших держав СНД.

Натомість, український законодавець у новому Кодексі практично кожному стадію кримінального процесу унормовує через застосування універсального терміна “кримінальне провадження”. Отже виникає необхідність у змістовному системному дослідженні, яке дасть змогу зробити висновки щодо ролі й значення у кримінальному судочинстві цього термінологічного ряду.

З аналізу вживання термінології у пояснювальній записці до проекту Кримінального процесуального кодексу України, розданий народним депутатам України напередодні його презентації у парламенті, можна дійти висновку, що її авторами поняття “кримінальний процес” і “кримінальне провадження” ототожнюються, внаслідок чого можливе припущення, що за попереднім законодавством існував кримінальний процес, а після прийняття нового Кодексу почало здійснюватися “кримінальне провадження”.

Стала доктрина радянського і пострадянського кримінального процесу, розвиваючи законоположення розділу 1 КПК України 1960 р., вела мову про систему принципів, зокрема, визнаючи при цьому кримінальний процес як вид державної діяльності, який здійснюється спеціально уповноваженими органами шляхом “провадження з притягнення до кримінальної відповідальності та покарання за вчинений злочин” [1, с. 9, 51–79].

Характерною особливістю найстарішого у Європі Кримінального процесуального кодексу Німеччини, прийнятого у лютому 1877 р., є відсутність у ньому будь-яких ідеологем на зразок закріплення у законі “принципів” чи загальних засад. Книга друга Кодексу регламентує провадження у суді першої інстанції. Окрім уживання терміна “провадження” у назві цього розділу у подальшому він використовується при визначенні особливих видів проваджень [2, с. 169–181]. Однак жодного разу у німецькому процесуальному Кодексі цей термін не вживається як словосполучення “кримінальне провадження”. Аналогічним чином, без додаткових термінологічних уточнень, термін “провадження” вживається у Кримінально-процесуальному кодексі Франції 1958 р., який з незначними змінами діє до тепер [3].

Кримінально-процесуальний закон Латвійської Республіки фактично обходить без цього терміна, використовуючи визначення з радянської доктрини – “кримінальний процес” і застосовуючи термін “провадження”, зокрема, у стадіях розгляду справи за нововиявленими обставинами (ст. 656, 657). У всіх інших випадках йдеться про справу та її розгляд, а не кримінальне провадження [4].

У кримінально-процесуальному кодексі Республіки Білорусь збереглися архітектоніка й термінологія процесуального законодавства радянської доби. З уживанням терміна “провадження” у процесі розкриття

його видів. Як-от: судове провадження, касаційне провадження, наглядове провадження, провадження за нововиявленими обставинами тощо [5].

Законодавці Російської Федерації інститут кримінального судочинства у процесуальному кодексі роз'яснюють як досудове і судове провадження (п. 56 ст. 5 КПК РФ). У подальших відповідних розділах Кодексу термін “провадження” вживають для визначення конкретної стадії або форми процесу (судове провадження, особливості провадження у мирового судді, провадження в суді за участю присяжних засідателів, провадження в апеляційній і касаційній інстанціях тощо) [6].

Практика використання ключових визначень кримінально-процесуальним законодавством дає підстави додатково замислитись щодо підстав введення нової термінології українським законодавцем. У зв'язку з нетривалим терміном дії нового Кодексу ні правозастосовна практика, ні юридична наука не виявили якихось проблем у застосуванні нового термінологічного словосполучення. Поки що відсутні й науково обгрунтовані дослідження і доктринальні визначення відносно системи кримінальних проваджень, започаткованої КПК України.

Такою, на перший погляд, незначною новелою в Україні створені передумови для заміни раніше існуювальної системи принципів кримінального процесу на “загальні засади кримінального провадження”. Порівняльний аналіз переліку цих засад, наведених у ст. 7 нового Кодексу, з раніше визначеною на законодавчому рівні системою принципів кримінального процесу свідчить про більш широке (розлоге) їх унормування у чинному законодавстві.

Насамперед це відбулось за рахунок введення у перелік загальних засад кримінального провадження принципів судочинства (верховенства права, законності, поваги до людської гідності, доступу до правосуддя й обов'язковості виконання судових рішень). Натомість у новому законодавчому переліку відсутні суто процесуальні засади: здійснення правосуддя тільки судом, колегіальності й одноособового розгляду справ, об'єктивної істини, які були у попередньому законодавстві як спеціальні процесуальні принципи.

Однак однією з методологічних засад побудови системи норм Кодексу є застосування правила щодо невичерпного характеру засадничих нормоположень. Наукова доктрина у попередніх роках широко застосовувала це правило, пропонуючи до включення у систему принципів кримінального процесу не тільки тих, що безпосередньо сформульовані у Кодексі, а й тих, які випливали з приписів інших процесуальних норм [7].

Найпоширенішим у літературі тих років був поділ принципів на загальноправові, міжгалузеві, галузеві, з самостійною їх класифікацією в кожній з цих трьох груп. Однак аналіз окремих варіантів системи принципів кримінального процесу свідчить про те, що їх автори, називаючи більше трьох десятків самостійних принципів, не дотримуються чіткого розмежування і серед суто галузевих принципів наводять і міжгалузеві, і загальноправові [8]. Цю хибу слід урахувувати під час побудови системи

кримінального провадження і сформувати їх таким чином, щоб і на законодавчому рівні unikнути дублювання.

Грунтуючись на визначеннях понять, даних законодавцем, і результатах доктринального тлумачення норм, пов'язаних із кримінальним судочинством, що містяться в усіх розділах нового КПК України, можна дійти висновку, що кримінальне провадження є сукупністю форм кримінального процесу, установлених кримінальним процесуальним законом і здійснюваних правоохоронними органами і судом з метою захисту: особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; охорони прав і свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; забезпечення швидкого та неупередженого розслідування і судового розгляду справ про кримінальні правопорушення з метою покарання винних і виправдовування невинуватих відповідно до встановлених КПК України процедур.

Однак слід визнати, що наведене визначення не повною мірою враховує багатозмістовність і багатоаспектність поняття “кримінальне провадження”. Цей термін лише у 29 статтях перших двох глав нового Кодексу використовується 75 разів. Крім того, словосполучення достатньо широко вживається як просто “провадження”, а також “судове провадження”.

Слід також звернути увагу на те, що з обігу фактично вилучені термінологічні словосполучення зі словом “справа”, які були основою радянської моделі кримінального процесу. Так, класичними процесуальними інститутами того часу були: порушення кримінальної справи, провадження у кримінальній справі, розгляд кримінальної справи та ін. Новим Кодексом усі ці процесуальні дії визначаються з використанням терміна “кримінальне провадження”. Як-от “розгляд кримінального провадження” (ч. 1 ст. 342 КПК України) і т. п.

Експрес аналіз цього термінологічного ряду дає підстави для таких висновків і пропозицій:

1. Чинним кримінальним процесуальним законодавством України легалізовано термін “кримінальне провадження”, який є базовою основою для побудови сучасного кримінального процесу і в широкому сенсі слова він відображає саме це поняття.

2. Крім того, “кримінальне провадження” є усі підстави характеризувати через.

стадії розслідування кримінальних проваджень і їх судового розгляду (п. 5, п. 14 ст. 3 та ін.);

сукупність процесуальних дій (п. 10 ст. 3, ч. 1 ст. 20 та ін.);

механізми й процедури (зокрема, судові п. 24 ст. 3, ст. 6, ч. 2 ст. 27);

форми реалізації прав і повноважень усіма учасниками (зокрема, ст. 7);

розуміння словосполучення “кримінальна справа” (п. 2 ст. 9, ч. 2 ст. 19, ст. 284, ч. 1 ст. 342 та ін.).

3. Систему кримінального провадження і його види є усі підстави відобразити схематично.

4. У зв'язку з тим, що науково-практичні коментарі Кримінального процесуального кодексу України не відобразили багатоглибини терміна “кримінальне провадження” з метою однозначності в його розумінні, необхідно більш поглиблене дослідження на доктринальному рівні й прийняття відповідних роз'яснень Пленумом Вищого спеціалізованого суду з розгляду кримінальних і цивільних справ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кримінальний процес : підруч. / за ред. Ю. М. Грошевого та О. В. Капліної. – Х. : Право, 2010 – 608 с.
2. Уголовно-процессуальный кодекс ФРГ: с изм. и доп. на 1 января 1993 г. / пер. с нем. и предис. Б. А. Филимонова. – М. : “Манускрипт”, 1994. – 204 с.
3. Уголовно-процессуальный кодекс Франции 1998 года (с изменениями и дополнениями) / пер. с франц. С. В. Боботова. – М. : Прогресс, 1967. – 323 с.
4. Уголовно-процессуальный закон Латвийской Республики / неоф. перевод с лат. К. Шешукова. – Рига, 2005. – 368 с.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь // Ведомости Национального собрания Республики Беларусь. – 1999. – № 28–29. – 433 с.
6. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 248 с.
7. Репешко П. И. Принципы уголовного процесса в стадии судебного разбирательства уголовного дела в суде первой инстанции Украины / Репешко П. И. – Николаев : Атолл, 2001. – 258 с.
8. Тertiшник В. Проблеми розвитку концептуальної моделі системи принципів кримінального процесу / В. Тertiшник // Вісник прокуратури. – 2001. – № 5 (11). – С. 26–33.